

VLADIMIR KAVČIC

KO NEBO ZAŽARI

(Odlomek iz romana)*

S Cerkljanskega so odrinili zgodaj zjutraj, takšno je bilo povelje, in Dolski Tomaž, ki je vodil skupino, je bil videti brezskrben. Brigade so že prejšnji teden odšle proti Gorici in naprej proti morju. Vsi so bili prepričani, da bo vojne kmalu konec. Svoboda je bila v zraku. V daljavi so grmeli topovi, tudi drdranje strojnic je bilo še večkrat slišati, a to niso bila več grozeča znamenja. Celo hribovski zaselki so oživel, povsod je bilo več ljudi, postavali so po dvo-riščih in se pogovarjali... Rečeno jim je bilo, da je glavna nevarnost tako re-koč mimo in da lahko gredo kar po glavni cesti...

Šest težko naloženih voz se je razpotegnilo v dolgo kolono in Kolarjev Ivan, ki je imel na skrbi predzadnjega, je pogosto dvigoval glavo in celo vsta-jal s sedeža, da bi videl, kaj se dogaja spredaj. Kolesa težko naloženih voz so enakomerno škripala in napolnila dolino s hreščanjem, da se tudi pogovarjati ni bilo mogoče. Peljati se po beli, sprani cesti, je bilo nenavadno. Po vseh hribih, ki jih je oblezel v zadnjem času, povsod so bili kolovozi ozki in slabo vzdrževani, polni blata, da so se kolesa ugrezala do pest, klanci dolgi in strmi, da so se konji skoraj pretrgali, preden so jih zmogli. Njegovo partizanstvo je bilo eno samo merjenje moči, nepretrgano naprezanje. Skoraj vse noči in veči-no dni so nekaj prevažali, nosili, tovorili, prenašali, zakopavali in odkopavali. Vedno so mudili, nikoli niso prispeli pravi čas, pogosto tudi ne na pravi kraj. Tovorov je bilo vedno preveč za toliko voz, kot so jih imeli na voljo. Konj vedno premalo... Slabo hranjena in od vojnih naporov izčrpana hribovska kljuseta po navadi niso zmogla, kar so od njih pričakovali. Ker pa so bili skoraj vsi v vodu kmečki fantje, so čutili in vedeli, kaj od njih smejo priča-kovati. Redko se je zgodilo, da je kdo izmed njih sedel na voz in se odpočil. Hodili so zraven lojtrnic, porivali in potiskali v klance, da so bili premočeni in zasopli kot konji sami.

Voziti se po beli cesti, je bilo čisto nekaj drugega. Če so jih spustili nanjo, s šestimi vozmi streliva, svoboda res ne more biti daleč. Kdo jih je napotil prav po tej cesti, tega Ivan ni spraševal, njemu je bilo dovolj, da je tako uka-zal Dolski. Odkar je prišel k njemu, ni minil dan, da ne bi bil slišal, kaj je konspiracija. Na začetku se mu je zdelo, da je to posledica nezaupanja in da vsi drugi v vodu že vedo, kaj se dogaja in kaj počenjajo. Ščasoma pa je dou-mel, da se drugim ne godi nič drugače, le sprijaznili so se s svojim položajem in jih skrivnosti ne motijo več. Ivan je bil še vedno brez puške, nihče mu je ni ponudil, sam pa ni vprašal zanjo. Tudi temu ni bila več vzrok nezaupli-

* Roman *Ko nebo zažari* je nadaljevanje avtorjeve trilogije *Žrtve*.

vost. Saj je ni potreboval. Njihova varnost ni bila nikoli odvisna od njihovega orožja.

V dolini pa se občutka negotovosti le ni mogel popolnoma znebiti. Naj je še tako napenjal oči, začetka kolone ni mogel ujeti, tudi škripanje koles, pod katerimi se je drobil pesek, ga je motilo. Preglasilo je druge glasove, ki bi jim lahko naznanili, da je blizu nevarnost. Res so jih prehiteli neki terenci na kolesih, spoznal jih je po novih usnjenih torbicah in po kromovih škornjih, tudi po letih je bilo mogoče presoditi, da niso iz vojaških enot, vendar je bilo očitno, da se za tren ne menijo in da hitijo po svojih opravkih.

Ivan se je pogosto oziral po strmih bregovih doline. Če ni bila tam gori zaseda, če bi se na pravem kraju prikazal en sam sovražnik s puško, mu ne bi mogli uiti.

Sredi dopoldneva se je kolona ustavila. Zvedeli so, da cesta še ni popolnoma prevozna. Nihče ni vedel, kdaj bo pripravljena, zato so čakali kar na vozovih. Ivan se je zleknil po trdih zabojih in glavo položil na zvito odejo. Kmalu ga je premagal spanec, pozabil je na skrb in na prazni želodec, prebudili so ga, ko je v grapi bilo že čudno temačno. Spreletela ga je misel, da se pripravlja deževje, a je bilo le pozno popoldne. Sončni žarki so se bili že umaknili z visokih obronkov, večerilo se je, zato so bile grape temačne. Jur, ki je vozil za njim, se je bil pravkar vrnil z ogledov, prinesel mu je polno naročje jabolk. Preden sta utegnila spregovoriti, sta konja že sama od sebe potegnili, naveličana brezdelja, morda tudi z nezavedno željo, da ju čaka topel hlev in polne jasli sena.

Počasi se je znočilo in na nebu so zagorele prve zvezde. Dolina se ni spremenila, strma bregova, ki sta jo spremljala, se nista hotela znižati. Nikjer ni bilo žive duše, nikjer sledu o ljudeh. Potem pa so se v globini hribovja vendarle spočeli neki glasovi. Sprva se je Ivanu zdelo, da buči narasla voda, da se morda bližajo slapu. Ti kraji so mu bili popolnoma neznani, vse je bilo mogoče. Toda glasovi so bili vztrajni, ločili so se od struge in se preselili na pobočje. Kolona je obstala in kmalu zatem je Ivana dosegel neki glas. Razumel ga je kot opozorilo, naj beži, a to je bilo kar neverjetno in ni bil prepričan, da je slišal prav. Do njega je pritekel Jur in ga skoraj potegnil z voza, tekla sta naprej po cesti, mimo dveh voz, a voznika sta bila že pobegnila. Nedoločni glasovi so ju vodili naprej po cesti, mimo previsne skale in takoj za njo se je prikazal izhod, na desno navzgor. Na začetku je bilo videti kot steza, vendar se je že po nekaj korakih izgubila. Suha in pusta trava je bila spolzka, vmes zaplata gladkega kamenja. Nekomu spredaj je spodrsnilo, pod čevljem se mu je ukresala iskra, a blizu je bilo tudi leskovo grmovje. Zgrabil se je za veje in potegnil navzgor. Kmalu so bili na varnem, skriti za visoko skalo, izza katere so kukali na cesto.

Hrušč na cesti ni pojenjal niti za hip, celo naraščal je. Bili so blizu križišča, pred njimi se je odpirala večja dolina z reko, ki je šumela nekje v ozadju, kamor njihov pogled ni segel. Da se njihova pot križa z večjo, je naznanila svetloba, ki se je približevala in za njo ropot avtomobilskega motorja. Slišali so ga že čisto natančno, a se še vedno ni prikazal. Nazadnje je le prilezel izza ovinka. Majhen tovornjak, z visoko naloženim kasonom, v kabini pa ni bilo videti nikogar.

Čez nekaj trenutkov se je izkazalo, da je bil tovornjak le predhodnica večje kolone voz, na katerih so sedeli bradati možje s kučmami, prav čudne pojave, tuje tem krajem. Nekdo je zašepetal, da so morda četniki, zanje so že slišali,

a videli jih niso še nikoli. Mimo je oddrdralo deset ali še več voz, glasovi so se polagoma oddaljili, za njimi je zamrla vsaka sled. Dolgo so že strmeli v grapo in potem še navzgor, kot bi hoteli uganiti, kaj se dogaja za visokimi bregovi, kjer se bo spet prikazala avtomobilska luč. Toda ni je bilo več.

— Gremo naprej, je ukazal Dolski in se prvi spustil po bregu. Spet je zaškrtalo kamenje, na cesti je zahrzal konj, potem so se na cesto spustili še drugi.

— Videli ste jih, jim je s pritajenim glasom pojasnil Dolski. — Most je takoj za ovinkom. Ko bomo čez, bomo na svojem...

— Prehod ni zastražen? je vprašal Jur.

— Rekli so da ne, je neprizadeto povedal Dolski. — Morda so to bili naši.

— Imeli so, brade...

— Ponoči hitro vidiš strahove. A tudi če so bili... Devet nas je!

— Moramo prav tod? je zanimalo Ivana.

— Druge poti ni.

To je zadoščalo. Molče so se razšli, vsak k svojemu vozu, Dolski pa je stekel naprej. Vsi so ga lahko videli, vodili so konje mimo njega, on pa je sam samcat stal na cesti, z brzostrelko v rokah. Tema je bila že gosta, tudi mudilo se je, pa mu nihče ni poskušal razbrati potez na obrazu. Most je v resnici blizu, dolg in ozek, a na nasprotni strani se je pot pri priči obrnila v novo, še bolj tiho in še bolj zapuščeno grapo. Bili so že daleč v njej, ko se je spet pojavil Dolski. Prišel je od zadaj, dohitel jih je in se spet postavil na čelo kolone. Tema je bila črna in vonj po gnilem listju je naznanjal, da se gozd z obeh strani zgrinja nad grapo. Živali, vozniki in vozovi, vse je utonilo v temo, le ozek pas svetlejšje poti jih je vodil naprej. V nasprotju s pričakovanji klanec ni bil strm in nekaj časa so zlagoma napredovali. Potem pa se je dolina kar na lepem zaprla. Pred njimi je zrasel teman zid.

Kot drugi vozniki pred njim je tudi Ivan stopil naprej, da bi ugotovil, kaj se je zgodilo. Pot je bila zasekana, čeznjo je bilo podrtih na desetine težkih dreves. Zgrabili so prvo deblo, a ga niso niti premaknili, z vejami se je bilo zagozdilo med druga drevesa. Bilo je očitno, da brez žage in sekire ne bodo nič opravili.

— To je dobro znamenje, je vodnik opozoril na svetlejšo plat težave, — Čepovan branijo naši. Gotovo je v bližini tudi zaseda. Slišali nas bodo in rešili iz zagate. Najprej pa bomo to poskušali narediti sami. Blizu mora biti stranska pot. Poiščimo jo.

— Ne bomo je našli, se je iz teme oglasil partizan Cunder. — S posvečeno laterno jo lahko iščemo... Ker je ni. Poznam to grapo. Nič drugega nam ne ostane, kot da se vrnemo.

— Nazaj ne gremo, je odločil Dolski. — Ne moremo... Po dolini Idrijce tudi ne moremo. Saj ste jih videli, ne vemo, kaj se dogaja...

— Eden naj gre naprej in poišče pomoč, je predlagal Jur. — Če so naši v bližini, jih bo kmalu našel. Drugi počakajmo...

— Pa ne do jutra, je zaskrbelo Dolskega. — Ti boš moral, Cunder, če res poznaš te kraje.

— To je zato, ker ne znam molčati...

— Mi smo na slabšem, ga je potolažil Dolski. — Ne moremo ne naprej ne nazaj. Še dobro, da je tema... Kar podvizaj se, je ukazal. — In ne potikaj se predolgo. V eni uri si lahko že nazaj. Ne bomo te čakali do jutra.

— Čeprav nikogar ne najdem?

— Našel ga boš... Vrnite se s sekirami in z žagami...

— Upam, da so ob poti vsaj tri dobre kmetije, kjer me bodo založili s klobasami in slanino, se je za slovo potolažil Cunder in se ob zaseki začel vzpenjati v strm, poraščen breg. Njegovo lomastenje po grmovju so lahko še dolgo spremljali, potem se je tudi začelo izgublјati. Nato je Dolski poslal Jurja nazaj, da bi stražil na koncu kolone, nekateri so posedli v breg ob poti, Ivan pa je poiskal svoj voz in se zleknil na zaboje.

Noč, ki se je bila komaj začela, ni obetala nič dobrega, a tudi obupavati ni kazalo. Ivan je iz izkušnje že vedel, da se izhod vedno najde. Izhod po partizansko. Če ne bodo mogli naprej s konji, bodo šli brez njih. Še najbolj bi bilo, če bi jih kdo napadel. Pustili bi vse in zbežali. Zavedal pa se je tudi, da je njihov tovor dragocen. Če je v bližini vojaška enota, ne bodo dovolili, da propade ali pa pade sovražniku v roke. Izhod se bo našel...

Kdaj pa kdaj je zahrzal konj, se prestopil ali s podkvijo podrgnil po kamnitih tleh. V nočni tišini je bil vsak glas nenavaden in podeseterjen, komaj je malo zadremal, že se je prebudil. Pozneje ga je začel nadlegovati še mraz. Kot da se mu je obleka neopazno stanjšala, je po vsem telesu hkrati čutil mršćavico. Tudi ko se je pokrtil z odejo, ni pomagalo, mraz se ga je lotil s spodnje strani. Vstal je in se sprehodil po robu poti. Postal je nekako nemiren, zavedal se je, da bi moral nekaj storiti, a ni vedel kaj.

Cunder se je vrnil pozno, njegova pot je bila zaman, našel ni nobene hiše in partizanov tudi ne. Nikjer ni bilo žive duše... Povedal pa je, da bi po pobočju nad poseko morda lahko obšli oviro. Raztovoriti bi morali vozove, jih razstaviti in jih po delih prenesti čez strmino, na oni strani pa spet sestaviti. Ob njegovem predlogu so vsi molčali in strmeli v tla. To, kar jim je ponujal, bi zahtevalo strahovit napor, garanje vso noč in najbrž še del dopoldneva. Dolski je nekajkrat preklel vse svetnike, potem pa je sklenil počakati dne, ob svetlobi bodo vsaj videli, ali je prehod čez pobočje mogoč.

Ob prvem jutranjem svitu se je izkazalo, da je njihov položaj slabši, kakor so mislili. Prehoda čez pobočje ni bilo. Listje po tleh je bilo mokro in pod njim gladka skala. Grmovje je bilo redko in večja drevesa so rasla šele više na pobočju. S podrtimi debli bi imeli dela za ves dan, seveda če bi imeli orodje. Potem so se nekje na cerkljanski strani oglasile še strojnice. To je pomenilo, da je sovražnik tam, kjer ga niso več pričakovali, za njihovimi hrbti, morda jim celo sledi. Če prodira na čepovansko stran, bo kmalu za njimi, torej so v pasti.

Po kratkem posvetu so se odločili, da morajo rešiti vsaj strelivo, to ne sme priti v roke sovražniku. Višje na pobočju so našli nekaj previsnih skal, pod katere bi lahko skrili zaboje, in celo manjšo vrtačo, kjer je bilo dovolj prostora za ves tovor. Praznili so voz za vozom, neštetokrat je bilo treba z bremenom po strmini navzgor in se spet vrniti v grapo. Delali so molče in s skrajnim naporom. Vmes je iz sivega neba začelo še pršiti. Ko so delo končali, so bili mokri od znoja in dežja, potem pa je bilo treba zabrisati še sledove.

Na Cerkljanskem so se še vedno oglašali strelji, zato je Dolski poslal Jurja in Ivana nazaj k mostu. Razgledala naj bi se po dolini Idrijce, kje je najbližji prehod, Cunder pa naj se prepriča, če bi se lahko vrnili po poti, po kateri so prišli. Seveda s konji in s praznimi vozmi. Čeprav so bili utrujeni, so nalogo sprejeli z olajšanjem. V grapi so prebili vso noč in še pol dopoldneva, brez hrane in brez spanja. Zdaj tudi konji niso bili več njihova skrb.

Do mosta so kar pohiteli, gnala jih je radovednost, ko pa so onkraj reke zagledali belo cesto, ki je prihajala iz njim neznanih krajev in se v neznano spet izgubljala, je začetni zagon uplahnil. Ivan je začel zaostajati, ker je bil brez orožja, Jur in Cunder pa sta se začela spogledovati, kateri od njiju bo prvi stopil čez most. Pred mostom ni bilo nobenega pravega razgleda, tudi z mosta ni bilo videti drugega kot gozd, ob strugi razmetano kamenje in peščene nase ob tolmunih.

Stekli so čez most in čez cesto. Zdaj jim ni kazalo drugega, kot da se začeno še v nasprotni breg, vsaj toliko, da bi bili na varnem, če bi se na cesti spet prikazalo kako vojaško vozilo. Znašli so se na kozji stezi, ki jih je vodila naprej po pobočju nad cesto in proti rečnemu toku. Pričakovali so, da se bo dolina nazadnje le odprla, da se bo ponudil razgled in bodo vedeli, pri čem so... Dolina se je res vse bolj širila, toda megla se je že spustila z okoliških vrhov, prekrila pobočja, da na večjo daljavo podrobnosti niso bile več razpoznavne.

V daljavi, nekje proti Idriji, je votlo potrkavala partizanska breča, bolj proti Cerkljanskemu so se oglašale puške. Potem se je ulil dež... Po cesti se je s težkim ropotom premikalo nekaj okornega. Niso vedeli, kaj bi to bilo, morda oklepnik, morda celo tank... Spodaj, po vsej verjetnosti pri mostu, sta zašumela dva šarca, tako blizu, da so rafali ostali brez odmeva. Iz mirne noči je nastal peklenski dan. Dogajalo se je nekaj nepričakovanega. Odpovedale so zveze, tisti, ki mu je bilo namenjeno strelivo, ni mogel poskrbeti za zaščito.

Vodstvo so prepustili Cundru, od njih treh je bil najstarejši partizan. Zdaj tudi razpravljati ni bilo o čem. Bilo bi v nasprotju z vsakršno pametjo, če bi rinili nazaj v dolino ali iskali cesto, saj so v dolini bila mogoča vsakršna presenečenja. Po tem, kar so slišali, tudi ni bilo več verjetno, da bi jih Dolski čakal. Po rafalih blizu mosta, če niso bili namenjeni naravnost njim, so gotovo pustili konje in zbežali, še najbolj verjetno po pobočju, na katerem so skrili strelivo. Potemtakem bodo tudi naprej našli pot, ki jo iščejo, in poskrbeli za dragoceni tovor.

Dež je padal na gosto in enakomerno, megla je negibno ždela vsepovsod, medtem je tudi že napolnila dolino. Razgled se je vse bolj ožil. Nihče ni več videl, kje so in kam bodo prišli.

Koliba, na katero so naleteli, je bila na prvi pogled odrešilna. Nekoč je bil to gotovo senik, tu bi se ogreli in osušili. Od blizu je bila stvar drugačna. To, kar so našli, so bili le še ostanki nekdanjega senika. Ena od sten je bila že čisto preperela, skozi streho je bilo videti meglo, tla so bila skoraj popolnoma premočena in od sene ni bilo sledu. Komaj so našli toliko suhega prostora, da so posedli. Ko so si otrli mokre obraze, so se vprašujoče spogledali.

— Prav v hajko smo padli, je presodil Jur. — A s katere strani se je začela, da naši niso nič vedeli. Mislita, da so udarili s Poljanskega?

— Če bi imeli zemljevid, bi vedeli, kje smo... Brigade so že prejšnji teden odšle proti Gorici, ta stran, kamor smo bili namenjeni, je prazna, ali pa so tam naši. Tisto, kar smo videli sinoči, so le bili četniki. Zadrževali so se okrog Postojne in Ilirske Bistrice. Morda se ostanki Nemcev umikajo iz Istre. V to smer... Proti meji. Bežijo, ali pa varujejo umik drugim..., je razlagal Cunder.

— Jaz ne vem, kje smo, je priznal Ivan: — Tudi teh krajev, ki si jih imenoval, ne poznam. Slišal sem zanje, to že...

— Na Cerkljanskem in na Tolminskem so same grape, je zagodrnjal Jur. — Nikoli ne veš, kje je kaj. Še domačini se ne znajdejo. V četi smo imeli Tolminca, ki je pripovedoval, da se je izgubil, ko je šel od sosedu proti domu. Do jutra je taval po hosti in po senožetih, zjutraj pa je le prišel do neke hiše in vprašal. Sam ni vedel, da je prišel domov...

— Gotovo je prej dobro pogledal v steklenico... No, tudi nam bi se prilegel požirek žganja.

— Kar misli si ga, je oživel Jur. — Do ljudi pa vseeno moramo. Dolski nam je že sinoči obljubil večerjo. Se strinjata, da moramo do hiše? je vztrajal.

Cunder in Ivan sta prikimala, strinjala sta se, a kljub temu se nikomur ni mudilo. Bili so utrujeni, mokrota se jim je že bila zalezla v kožo, začenjalo jih je mraziti. To zavetje pa je še vedno bilo boljše od tistega, kar jih je čakalo zunaj.

— Če bi zakurili ogenj, bi se pogreli in osušili, je ne preveč odločno predlagal Ivan.

— Morda bo medtem prenehalo deževati, se mu je pridružil Jur. Cundera pa je že začela gristi skrb.

— Če ne bo nehalo, bomo čez nekaj ur na istem. Če bomo hodili, se bomo kmalu tudi ogreli. Sta pa dva, kakor bosta odločila...

— Ne, vodil boš ti. Ti se razumeš na to... Skupaj bomo, kjer bomo...

— Jaz se ne vem kam obrniti, se je strinjal tudi Ivan.

Cunder je medtem že začel pobirati s tal drobne iveri in ostanke vej ter jih skladati v komaj vidno piramido. Ivan, kot da je uganil njegovo namero, ga je začel posnemati. Treba je bilo le še podtakniti vžigalnik. Sprva je bil plamen majhen, potem pa se začel naglo razgorevati. Jur ga je ošinil z začudenim pogledom, nasprotoval pa ni. Še sam se je obrnil proti njemu in nastavljal dlani, da bi se pogrel. Nihče ni več omenil, da bi bilo treba oditi. Vsi trije so zdaj iskali gorivo. Vse, kar so lahko dosegli, je použil plamen. Postalo je očitno, da bo eden izmed njih moral vstati in v bližnjem grmovju poiskati kolikor toliko suha drva.

Jur se je bil že na pol dvignil, ko so vsi trije hkrati zunaj zaslišali glasove. Nič posebnega, kot bi se približevalo mrmranje. Nekaj trenutkov pozneje so se glasovi ponovili bolj določno, a še vedno ni bilo v njih nič vznemirljivega. Vsi trije so se postavili k izhodu in vsi trije hkrati so zagledali Nemce, ki so se jim bližali z namerjenimi puškami. Čelade so se mokre bleščale in njihovi obrazi so bili tog, nič dobrega obetajoči.

Položaj je bil tak, da ni bilo mogoče reči nobene besede več, tudi narediti ne. Jur je prvi dvignil roke, za njim pa še Ivan in Cunder. Mimo njih so se zrinili v kočo, vzeli puški in ju raztreščili na bližnji skali. Častnik, edini, ki ni nosil čelade, je z besnimi kretnjami strgal z njih vse, kar je bilo vojaškega, pasove z nabojnicami, Ivanu tudi krušnjak, v katerem je imel menažko in žlico, in na koncu vsem trem tudi titovke z rdečimi zvezdami. Te je vrgel predse v blato in jih s čevlji pomandal, besno preklinjajoč bandite in komuniste. Medtem so nekateri vojaki že razbili polomljeno steno barake in naložili ogenj, ki je kmalu obliznil tudi ostrešje.

Ujetnike so uvrstili v kolono, ki je zavila počez čez senožet in se na kolo vozu pridružila še številnejši enoti, ki je napredovala navzgor proti hribom, a tudi v dolini, od koder je prihajala, ji ni bilo videti konca. Nekatere vojake je navzočnost ujetih partizanov očitno zabavala. Obešali so nanje kovinske

škastle z naboji za šarce in nadomestnimi cevmi. Pri tem so se prav abotno krohotali, kot da se jim je posrečila dobra šala. To pa so bili le nekateri, večina je bila videti resna in utrujena. Vsi so bili pošteno premočeni in blatni, verjetno so bili na pohodu vsaj od ranega jutra... Ko jih je doseglo povelje za počitek, so kot eden popadali na breg in tako na pol sede, na pol stoje počivali. Nihče ni spregovoril besede in partizani so ždeli med njimi kot enaki med enakimi. Upali in utegnili so se spogledati, a le kradoma, da jih ne bi kdo zalotil, in bi svoj položaj še poslabšali.

Na rešitev ni bilo mogoče niti pomisliti. Še vedno so bili na pobočju. Bežati v to ali ono smer, bi bilo nespametno, čeprav je bil gozd blizu. Dovolj bi bilo, da bi le eden izmed vojakov dvignil brzostrelko, pokosil bi jih z enim samim rafalom.

Že v prvem hribovskem zaselku, do katerega so prišli, se je izkazalo, da so sredi večje ofenzive. Vojaštva je bilo mnogo. Nastanili so se bili že po hišah in hlevih, zasilna počivališča pa so si pripravili pod kozolci, kjer so tudi že kurili ognje.

Ivan, ki ga je že močno grudila lakota, je v vonju po dimu zaslutil hrano, a je ostalo le pri slutnji. Šli so naprej, zdelo se mu je, da kraji postajajo znani, celo imena vasi bi bil lahko izgovoril, a si ni drznil. Tovariša sta mu tu in tam prikimala ali pomežiknila, vendar to ni pomenilo nič določnega. Zdaj so bili tudi kraji drugačni, kot so bili še pred dnevi. Slutnja svobode se je sprevrgla v svoje nasprotje. Nikjer domačega in prijaznega obraza, povsod le revskajoči glasovi Švabov, ki niso obetali nič dobrega. V daljavi, utegnili bi biti nekje nad Cerknim, so se pogosto oglašali streli. To so bili odmevi kar srditih spopadov. In trdovratno so se ponavljali... Deževalo je brez prenehanja, večino ma že le rosilo, kdaj pa kdaj pa je iz megle pljusknila gosta zavesa dežja. Kljub dežju in megli je bilo v zraku čutiti vonj po zažganem. Nekje so gorele domačije.

Nazadnje so prišli do zaselka, kjer so se ustavili. Še preden so videli koga izmed domačinov, so ujetnike nagnali v nizek, lesen prizidek zraven hleva. Izkazalo se je, da je bil to svinjak. Najbrž je bil že dalj časa prazen, ker v njem ni zaudarjalo po živalih, na tisti strani, ki se je naslanjala na hlev, pa je bilo dovolj suhe praproti, da so si na njej uredili kar udobno ležišče. Morali bi se tudi sleči in osušiti, a nihče še pomisliti ni upal na kaj takega. Skozi ozke reže na zunanji steni so poskušali uganiti, kaj se dogaja zunaj. Upali so, da se bo le približal kdo izmed domačih, ki bi mu lahko sporočili, da so pravzaprav partizani, potrebni hrane in pomoči. Vendar zunaj ni bilo nikogar. Slišali so tuje švabske glasove, klicali so se k večerji, menjavale so se straže, a nanje, kot da so pozabili.

Potem je reže napolnila tema, izginilo je vse zunanje, tudi drug drugega niso več videli. Tiho so ždeli ter vdihavali izparine potu in nesnage. Ko je bila mera utrujenosti in izčrpanosti polna, je kdo od njih tudi zadremal. Odrešujoči spanec pa je trajal le kratek čas. Potem so se spet premikali in obračali, ječali in vzdihovali v polsnu in v popolni tišini prisluškovali lastnemu dihanju.

Direndaj okoli hiše se je začel že ob prvem svitu. Jur, ki se je zbudil prvi, že poltiho izrekel tudi željo, ki je bila vsem trem skupna.

— Ko bi le pozabili na nas...

A niso... Še prehitro se je na vratih znašel brezčuten, očeladen obraz in jih z nestrpnimi klici postavil na noge. Spet so jih nagnali v vrsto in jih oto-

vorili kot živinčeta. Jutro je bilo sivo in razgled meglen, premikali so se z negotovimi koraki. Ivan, ki je bil zadnji med ujetniki, je s težavo lovil ravnotežje, Jur pred njim se je opotekal, Cunder je nekajkrat zaostal in celo omahnil vstran. Vsi trije so bili z močmi na koncu, a vojaki niso kazali nobenega razumevanja za njihove slabosti. Suvali so jih s kopiti in kričali nad njimi.

Vreme je bilo kot prejšnjega dne. Po nekaj urah hoje so bili spet premočeni do kože. Vlaga je prodirala v kožo in iz nje črpala zadnje ostanke moči. Proti poldnevu je nehalo rositi in na nebu se je prikazala svetla pega. Po njej so sklepali, da gredo proti zahodu. Obljuba toplote je bila kratkotrajna, sonce so spet prekrile megle. Te so se pozneje začele tudi premikati in trgati, nekajkrat so se v daljavi pokazali obrisi hribov, ki pa jih je kmalu spet zagrnila sivina.

Pričakovanega olajšanja ni bilo niti tedaj, ko so se začeli spuščati v dolino. Kolena in gležnji so to občutili kot dodaten napor. Kmalu je vsak korak postal muka... Pozno popoldne so dospeli do večjega vojaškega oskrbovališča. Pod kozolci so stale poljske kuhinje, iz kotlov se je kadilo, jesti so dobili tudi jetniki. Hrano jim je prinesel kuhar sam, okrogel in rdečeličen mladenič v zamaščenem predpasniku, ki je bil nekoč bel, in s čudno pomečkano kapo na glavi. Opazoval jih je neprizadeto in celo posmehljivo, spremljal je vsako njihovo kretnjo in se očitno zabaval, ko so hlastno poprijeli menažke in zlili vase menažo. Mesa ni bilo v njej, celo krompirji so bili redki, toda bila je topla in poživljajoča.

Med nadaljnjim pohodom so bili ujetniki tudi manj otovorjeni, nosili so le še častniške nahrbtnike. Z vaških, hribovskih kolovozov so se spustili na belo deželno cesto. Zmračilo se je že, v jasnini, na nebu so zažarele redke zvezde, pokazali so se temni obrisi hribov, vendar po njih ni bilo mogoče presoditi, kje so, kam jih ženejo. Na cesti je bilo živo, s hribov so se spuščale še druge kolone. Naleteli so na kolono mul, ki so nosile minomete, ko se je dolina nekoliko razširila, so lahko videli topove, vkopane po travnikih. V daljavi so brneli avtomobilski motorji, premikali so se žarometi, nasproti jim je pripeljal motor s prikolico. V njej je sedel višji oficir v črnem dežnem plašču in dajal navodila. Hiteli so naprej in še vedno navzdol. Šli so mimo zasolkov, mimo krajev, kjer vojne še niso hudo občutili. Videli so domačine, ki so opravljali svoja vsakdanja dela, na nekem dvorišču so se lovili otroci. Tu je bilo ozračje čisto drugačno od tistega v hribih. Samotnim kmetijam se je že od daleč videlo, da jih je prizadela vojna. Nekatere so bile požgane ali drugače razdejane, njihovo stanje je bilo več kot očitno, a tudi vse druge so bile opustele. Okrog njih ni bilo pravega življenja, tu in tam kak starec, in tihi, preplašeni otroci... Kakor da so zašli v tuj svet.

Ustavili so se ob dvonadstropni, rumeno obarvani stavbi, ki so jo verjetno nekoč uporabljali Italijani, zdaj pa je bila prazna. Objela jih je tišina. V bližini ni bilo več nobene luči, tudi hrušč avtomobilskih motorjev in vsega drugega se je odmaknil. Po obeh straneh ceste se je širil gozd. Vojakom je bila stavba namenjena za prenočišče, ujetnike pa so vodili čez dvorišče k nizki zgradbi z ravno streho in brez oken. Da je to zbiralnik za vodo, so doumeli šele, ko so se znašli na njegovi strehi. V njegovo notranjost je bilo mogoče le z vrha, skozi kvadratasto odprtino. Oficir jim je s kretnjo pokazal, naj se spustijo noter. Ivanu, ki je bil prvi na vrsti, je od osuplosti zaprlo sapo. Kaj zdaj? Jih hočejo utopiti v kapnici? Ta strah je prišel tako nenadoma in je bil tako

nenavaden, da mu niti sam ni mogel do kraja verjeti... Tudi ni bilo časa za premislek in za obotavljanje. Ivan je pokleknil na rob temne luknje in noge pomolil v notranjost. Čakal je, da bo začutil vodo. Toda namesto vode je v notranjosti zaslišal glasove. Notri so bili ljudje. Spustil se je v globino in še preden se je glava približala robu odprtine, je tudi pod nogami začutil oporo.

— Še eden, je zaslišal poleg sebe domač glas. — Vas je več?

— Trije, je z olajšanjem dahnul Ivan.

— So tudi vas ujeli?

— So, je potrdil Ivan in se obenem že zavedel, da mora ostati previden, saj ne ve, kdo so v resnici ti ljudje... Zdaj je bil namreč že trdno prepričan, da jih je v vodnjaku več. V nosnicah je začutil značilni vonj po znoju in po premočenih vojaških oblekah, pa tudi vonj, podoben tobaku. Da je res tako, mu je pritrdil tleči ogorek, po katerem je lahko sodil tudi o razsežnostih prostora. Sicer s pogledom ni mogel prodreti niti do najbližjega obraza. Stopil je na tla, z rokami je tipal okrog sebe in ugotovil, da je mogoče brez težav stati, da so tla suha, a tudi že zasedena, vodnjak je bil poln ujetnikov. Ko sta se v notranjost spustila še Jur in Cunder, so se mnogi morali premakniti, da so dobili prostor še za njiju.

Njihov prihod je razgibal vse, vprašanja so padala od vseh strani, med domačimi tudi nerazumljivi italijanski glasovi, ki pa niso ostali brez odgovora in Ivan je sodil, da so ujetniki večinoma domačini, Tolminci in Primorci. Tovariša sta se izgubila v temi, prvotno vznemirjenje se je počasi poglobilo, glasovi so se umirili. Le tisti prvi, v bližini katerega je Ivan našel svoj prostor, se je še oglašal. Zdaj je hotel zvedeti, če ima kdo izmed prišlecev kaj hrane.

— Tu smo nekateri že dva dni, je povedal. — Dali so nam vode, drugega nič.

— Mi smo nekaj malega pojedli opoldne, prejšnji pa ves dan nič. Ujeli so nas včeraj zjutraj. Zdi se mi, kot da je bilo že zdavnaj... So vas hkrati?

— Več kot dvajset, je potrdil glas iz teme. — Del odredne muzike in delovne čete. Zgubili smo se v megli in se zatekli v bunker stare jugoslovanske vojske. Nihče ni vedel, kaj se dogaja. Zmešnjava je velika, konec vojne je pred durmi, Švabi se umikajo, bežijo na vse strani...

— Mi smo videli četnike, je povedal Ivan.

— Četniki, belogardisti, vlasovci... Nemci se umikajo iz Italije. — Angleži in Amerikanci so blizu. Naši so odšli proti Trstu in Gorici, Primorska bo naša...

Ivanu se je zdelo, da sobesednik daje pogum samemu sebi in da od njega ne pričakuje drugega kot pritrditev. Spodbuda je bila potrebna tudi njemu. Ko je bil prepričan, da je položaj že čisto brezupen, je zaslišal prve spodbudne besede. Morda se res lahko še vse obrne drugače, kot je kazalo. Upanje je začelo tleti tudi v njem.

— Švabi niso več tisto, kar so bili, je razlagal glas iz teme. — To ni policija, to je vojska s fronte. Začedje čistijo, za umik... Najbolj sem se bal prvih trenutkov. Sam veš, kako je bilo. Dostikrat ujetnikov še zaslišali niso, rafal in konec... Ko sem videl, da so nas začeli otovarjati s strelivom, sem se oddahnul, priznal so nas za ujetnike. Prej tega ni bilo... Si ti z one strani? Si že dolgo v hosti? Ne, ni treba odgovoriti, zdaj ni čas za takšne pogovore. Saj ne vemo, kdo je vse med nami...

— Iz Poljanske doline sem, je povedal Ivan. — So tu tudi Italijani? Tega ne razumem...

— Garibaldinci, naši so, partizani... Kaj ne bi razumel? Tudi Italijani niso vsi fašisti. Tudi oni so razdeljeni, kot smo mi na bele in rdeče. Oni na rdeče in črne. Od vseh strani smo... Švabi so prečesali vse, Trnovski gozd in Vojskarsko planoto, na oni strani Cerkljansko, najbrž vse naše ozemlje... Imeli smo srečo...

— Ker smo ostali živi?

— Vojne je lahko vsak dan konec... Videl si jih, niso več tako divji, kot so bili, tudi oni so se naveličali vojne. Utrujeni so, nekateri so že raztrgani, slabo jih hranijo. Vse to kaže na konec.

— Ne verjamem, da nas bodo izpustili...

— Ne bodo nas vlačili s seboj. Kam? V Berlin?

— So še drugi načini, je zadržano oporekal Ivan.

— Da bi nas pobili...? Ne misli na to. Stavil bi s teboj, če bi imelo smisel.

— Je kdo pogledal, kako že zunaj? je vprašal nekdo drug.

— Ti poglej, mu je odvrnil tretji.

In res se je zganil eden izmed tistih, ki so bili blizu odprtine, premikati so se začeli tudi drugi, v vodnjaku je zavladala tišina in pozornost vseh se je obrnila navzven. Od zunaj jih ni dosegel noben glas. Odprtina se je za nekaj trenutkov čisto zatemnila, potem pa je opazovalec sporočil, da je zunaj sicer mirno, da pa je straža v bližini.

— Če koga zanima, kakšna je noč, tudi lahko povem... Zjasnilo se je, nebo je polno zvezd. Precej svetlo je, kdor bi poskušal bežati, ne bi prišel daleč.

— Zato so nas stlačili sem noter, je dvomeče pomislil Ivan.

— Ti tudi ob belem dnevu vidiš črno, ga je zavrnil sobesednik iz teme. — Te še ni izučilo, še nisi dolgo v hosti? Če si preplašen, ti je smrt kar naprej za petami. Dokler si živ, se ni treba bati...

— Potem pa tudi ne, je odvrnil nekdo iz bližine. — Raje molčimo, vse smo že premleli. Jutrišnji dan bo pokazal. Jaz bi zaspal, če ne bi bil tako lačen. A ne morem, ves čas me zvija v trebuhu, kot da se mi trgajo čreva. Tudi kos odeje bi mi prav prišel... Zdaj razumem, da so ujetniki med prvo vojno jedli čevlje.

— Jutri zjutraj bodo nahranili tudi nas, ga je potolažil Ivanov sosed.

Potem so glasovi kmalu potihnili, Ivan jih ni več slišal. Premagala ga je utrujenost, zadremal je. V sen so se mu vpletle sanje, spomin, ne čisto pravi, a vendar nekaj iz mladosti. Pomlad... Trave so bile že visoke, a vročina še ni bila poletna. Oblečen je bil v lahko srajco, ko je stopal čez polje. Veter se je dotikal njegovih golih rok in neka posebna svetloba se je razgrinjala pred njim. Šel je za nekim glasom, zunanjim glasom, a sam ni vedel, kaj bi bilo to. Potem se je prizorišče spremenilo. Prepoznal je trate in dobrave na Žirovskem vrhu. Na robu gozda se mu je prikazal Gradišarjev Peter in nato še Brdarjeva Milka... Hitel je proti njima, dogovorjen je bil s Petrom, a Peter se mu je umikal, izginila je tudi Milka. Rad bi ju poklical, a ni mogel dati glasu od sebe. Mučen občutek negotovosti in nepotešenosti ga je spremljal še dolgo. Tekel je in poskušal zakričati. Vedno znova... A ni mogel.

Prebudila ga je bolečina. Nekdo ga je suval ali celo hodil po njem. Toda od sna je bil še čisto omotičen. Trajalo je nekaj trenutkov, da se je zavedel, kje je in kaj se dogaja z njim. Odprtina se je bledikasto svetlikala, ali je posijala luna ali pa se je napovedovalo jutro. Dolgo je buljil v odprtino in se na koncu odločil za drugo, čeprav se mu je zdelo komaj verjetno, da je noč tako hitro minila. Pravzaprav prehitro... Vsi drugi okrog njega ali vsaj večina, je še spala. Nekateri so v spanju ječali in izgovarjali nerazumljive besede. V nasprotnem kotu je nekdo jokal, glas je bil podoben cviljenju in ni bilo mogoče razložiti ali je buden ali sanjski. Ivan je s pogledom vrtal v temo in poskušal uganiti ta ali oni obraz, ki ga je slutil v svoji bližini. Rad bi bil videl vsaj tistega, s katerim se je največ pogovarjal. Neznane beseda mu je dobro dela, tega se je zavedel pozneje, ko se ni več oglašal. Spi ali bedi? Tudi njegov obraz kaže upanje, ki ga je izražal glas? Nič ni bilo mogoče ugotoviti... Bil je sam in zaprt vase.

Ko se je prebudil drugič ali tretjič, se je v odprtini v resnici svetlikalo. Razlika je bila opazna in v notranjost so že vdirali glasovi, ki so potrjevali, da se novemu dnevu ne bo mogoče izmakniti. Pod odprtino je bilo mogoče razložiti nekaj obrazov. Vsi so bili bledi in razkuštrani, nekateri tudi poraščeni. Oziral se je okrog sebe, toda svojega sobesednika ni mogel prepoznati. Počutil se je, kot da je ogoljufan.

Po stropu, nad glavami, so zatopotali trdi koraki in skozi odprtino jih je pozval zadirčen nemški glas:

— Heraus! Heraus!

Ivan je počakal, da so se dvignili trije ali štirje okrog njega, potem pa je, že zaradi mesta, ki ga je zasedal, bil na vrsti on. Ob njem je bilo že dovolj praznega prostora, nekaj se jih je bilo že povzpelo na betonsko ploščo in neki notranji gon ga je silil, naj jim sledi. Zunaj je bilo že čisto svetlo. Vojski so bili že končali z jutranjimi opravili, ovešeni z orožjem in opremo so bili pripravljeni na odhod. Stražar jih je sprejel z orožjem v roki. Tudi njegova drža je bila prežeča, nedvomno je bil pripravljen, da odgovori na vsak njihov nedovoljen gib. Poleg njega je stal še eden, tudi temu je desnica počivala na sprožilcu. Na njegovi maskirani bluzi je Ivan opazil podčastniški znak. Pomislil je, kako se mu reče po nemško, to bi moral vedeti, večkrat je že slišal. Podčastnik jim je s cevjo brzostrelke pokazal proti hiši in to svojo kretnjo podkrepil tudi z nedvoumnim ukazom.

Ujetniki so se spogledali in se premaknili. Ivan zadnji. Vodili so jih v stavbo, skozi ozko vežo, mimo kuhinje, od koder je dišalo po mesu in masti, kjer je na nekakšnem štedilniku že gorel ogenj, v enega od najbližjih prostorov, v pisarno. Za razmajano mizo sta sedela oficir, a na prvi pogled ni bil tisti, ki se ga je spominjal od prejšnjega dne, čeprav je tudi nosil široko kapo, in mlad plavolas vojak z deškim obrazom.

— Verstehst du deutsch? se je oficir zapičil v najbližjega. Partizan ni razumel niti besedice. Začudeno in preplašeno je strmel v Nemca. — Und du? se je Švaba nestrpnost obrnil k drugemu. Tudi ta ni vedel, kaj pričakuje od njega.

— Ich werstehe, se je ponudil Ivan in dvignil glavo.

— So? se je začudil Švaba in s pogledom premeril Ivanovo uniformo.

— Ich bin Gefangene, je šinilo v glavo Ivanu. Med navzočimi ga nihče ne pozna, nihče mu ne more oporekati.

— Du bist nicht Bandit? se je komaj za spoznanje začudil Nemec. — Was bist du denn?

— Gefangene, je pohitel Ivan. — Oberkrainer Selbstschutz, je pokazal na svojo obleko. — Mein Bruder ist Komandant...

Oficir je nekaj trenutkov strmel vanj in ga meril s hladnim, tujim pogledom, iz katerega ni bilo mogoče ničesar sklepati, in Ivan ni imel vtisa, da ga je v resnici razumel.

— Kannst du übersetzen? ga je vprašal oficir. Ivan je vneto prikimal in sledil roki, ki mu je pokazala k pisarju. Ta je že imel pred seboj papir in v roki moder, ostro zašiljen svinčnik.

— Vorname, Name, geboren..., je z visokim glasom zagostolel mladenič, in Ivan je razumel, da jih hočejo popisati.

— Povej, kako se pišeš, je ukazal prvemu ujetniku. — Priimek, ime, kdaj si bil rojen...

— Kotar Aleksander, je odgovoril vprašani.

Ivan se je nagnil naprej in pogledal, kaj je pisar napisal. Začel je narobe, zapisal je C namesto K. Ivan se je vljudno nasmehnil in odkimal. — Nicht genau...

— Schreibe, du! je ukazal oficir in Ivan je uslužno sprejel ponujeno nalogo. Mladenič se mu je umaknil s stola in zraven papirja pustil tudi svinčnik. Ivan ga je prijel z okorno roko in zapestje mu je zatrepetalo, znašel se je pred zahtevno nalogo.

— Du zuerst! je ukazal oficir. In Ivan je s tresočo se roko zlogoval svoje podatke. Ko jih je spravil na papir, jih je moral pokazati obema Nemcema. Stari mu je prikimal in ukazal, naj nadaljuje. Naslednja dva partizana sta imela čudne priimke, kakršnih ni še nikoli slišal in po imenih je sodil, da sta vsaj Primorca, če ne že Italijana.

Ko so bili vsi štirje na papirju, jim je oficir ukazal, naj gredo ven. Ivan je obotavljaje se vstal in opazil, da so ga skozi okno, ki je bilo za njegovim hrbtom, ves čas opazovali od zunaj. Vendar se ni smel obotavljati in ni razumel, kaj je oficir zakričal za njimi, niti ni vedel, komu je namenjeno. V veži je že čakal podoficir, ki jih je privedel v hišo, in jim pomignil, naj mu sledijo.

Šli so čez dvorišče, proti gozdu, pred njim se je nenadoma prikazal breg, pod njim pa prostran jarek, nekakšna suha struga. Povsod naokrog so stali vojaki z namerjenim orožjem. Ko se je podoficir približal jarku, se je umaknil in kriče še nekaj ukazal. Ivanu se je zameglilo pred očmi. Pred seboj, onstran jarka, ob drevesu je zagledal vojaka s šarcem. Njegova cev se je počasi dvigala, prav določno je videl pas z naboji, ki so se rumenkasto zableščali. Iz cevi je prasn timerjen, nato še dim. Vsi ujetniki pred njim so že padali. Nihče ni niti kriknil, nobenega glasu niso dali od sebe. On pa se je spet zastrmel v cev, ki se je odmikala od njega. Rafal ga je bil popolnoma oglušil, neki zelo oddaljeni glasovi so se mu približevali, toda ni jih razumel, sploh ni vedel, kaj mu hočejo povedati. Šele ko se mu je približal podoficir in ga sunil proč od ustreljenih, je doumel, da je bilo njemu prizaneseno. Prizaneseno vsaj za nekaj trenutkov, saj še ni vedel, kaj vse skupaj pomeni. Napravil je nekaj korakov v breg in čakal. S kotičkom očesa je videl, da se je podoficir približal ustreljenim partizanom, vsakega od njih sunil s čevljem in zadnjega pokončal še s kratkim rafalom. Potem se je vrnil k njemu in mu zapovedal, naj se vrne

v hišo, v pisarno. Ubogal je, čeprav se je premikal s težavo. Tla so se mu spodmikala izpod nog in v glavi mu je čudno šumelo, da ni bil sposoben jasne-
ga premisleka.

Pri mizi ni bilo več oficirja, temveč samo še mladi pisar. Sedel je tam brez kape in s svojim blagim deškim obrazom spremljal vsak Ivanov gib. Po štirje in štirje so prihajali ujetniki, za vsako skupino je nastal dolg premor, ki se je končal z dvema, s tremi kratkimi rafali. Potem se je podoficir vrnil po naslednjo skupino in jo odpeljal čez dvorišče... Spet se je oglasil šarec. Ker je vse bilo tako blizu, odmeva ni bilo slišati. Rafal je zašumel in že ga je bilo konec. Če ne bi bil vedel, kaj pomeni, ga še prestrašil ne bi.

Prvi list je bil že popisan do konca, predenj pa so vodili še nove in nove ujetnike. Prišel je že do številke devetintrideset, ko se je ozrl okrog sebe, presenečen nad samim seboj. Kot da je čakal, kdaj se bo spet oglasil šarec. A se ni... Zasukal se je in pogledal skozi okno. Vojaki so se na dvorišču postavljali v vrsto... Mladi pisar mu je vzel popisana papirja in odšel iz pisarne. Na dvorišču so padala ostra povelja, nekdo je priganjal k odhodu. Napetost je naraščala. Pred Ivanom so stali še trije ujetniki. Ošinil jih je z vprašujočim pogledom, a se nihče ni ganil, stali so kot okamneli. Čutil je, da tudi njemu pohaja dih. Zdaj zdaj bo eden od vojakov stopil noter z namerjenim mitraljezom in dokončal moritev. Čakal je, da se bodo oglasili koraki na hodniku, z enim očesom pa je obvisel na oknu. Tudi skozi okno jih lahko postrelijo. Vržejo bombo...

Medtem so Nemci že odkorakali z dvorišča. Zadnja njihova čelada je izginila za obronkom. Nastala je tišina... Še dolgo so stali kot pribiti. Čakali so, če se je kdo vrnil, če ni morda kdo ostal, a ga ne vidijo. Če ni na hodniku ostala kakšna past.

— Pojdimo ven, se je nazadnje domislil eden izmed ujetnikov. Ivan je planil pokonci in se pognal proti vratom. Po hodniku se je premikal po prstih, nato pa je previdno stopil na dvorišče. Nikjer žive duše. Začel se je ozirati okrog sebe. Povsod tišina. Medtem so se na vratih prikazali že tudi oni trije, ki jih je popisal zadnje.

— Bežimo, je predlagal eden izmed njih. — Bežimo, dokler je še čas... Dva sta brez besed stekla proti vogalu, očitno sta bila namenjena čez cesto in v gozd.

— Nima pomena, je presodil zadnji. — Odšli so...

Ivan se je spomnil na svoja dva tovariša, na Jurja in na Cundra. Kaj se je zgodilo z njima? Ju je popisal, ne da bi se zavedal? Kje sta ostala? Napotil se je proti vodnemu zbiralniku, zdaj je že imel toliko moči, da se je pognal na njegovo streho in zaklical v odprtino:

— Je še kdo živ?

Pred njim so se prikazali trije ali štirje obrazi, Jur in Cunder ter še nekateri.

— Nemci so odšli, rešeni smo, jim je povedal. Drug za drugim so naglo zlezli na streho in se plašno ozirali okrog sebe ne vedoč, kaj naj storijo.

— Nikogar ni več, jih je skušal pomiriti Ivan.

— Kje so drugi? je vprašal Jur.

— Vse so pobili... Tam doli v jarku ležijo...

— In mi smo ostali živi? Cundru se je obraz spačil od bolečine in po zgubljenih licah so se mu ulile solze.

- Ostati moramo skupaj, je poprosil Jur. — Nihče nam ne bo verjel...
- Čimprej od tod, jih je spodbudil Cunder. — Čez cesto in v gozd. V ono smer. Čeprav ne vemo, kje smo. Do ljudi moramo...
- Konec vojne, je zastokal Jur. — Svoboda...
- Svoboda, so prepadeno ponovili skoraj hkrati. — Svoboda...

BESEDA O PISATELJU V. KAVČIČU

Vladimir Kavčič, naš rojak, doma iz Podgore, je že zgodaj začel pisateljevati. Prve pripovedi je objavil kot študent prava, ki ga je dokončal leta 1958, ko mu je bilo šestindvajset let. Vojna je zaznamovala njegovo mladost v podblegoških grapah; vojni tematiki in domačim ljudem je ostal zvest skoraj v vseh literarnih besedilih. Z njim je poljanski kmečki človek ponovno stopil v ospredje slovenske beletrije, kot je pred desetletji enako s Tavčarjevo pripovedjo postal ta človek literarni model. Oba pisatelja sta odtisnila krajino ob Sori in preko doživljanja njenih poetično-lirskih lepot prešla v predstavní svet slovenskega bralstva.

Vladimir Kavčič je bil že v prvih literarnih delih izrazit realistični pripovednik, čutno nadvse občutljiv za vtise zunanjega sveta, ki so oblikovali življenjske usode posameznih ljudi v vojnih stiskah. Življenjska dejstva, kakor jih je z drobnogledom razbiral v svojem domačem okolju, je prepisoval z literarnim peresom in smelo razkrival mejne položaje ljudi in vrednotil njihove odločitve. Bil je med prvimi povojnimi slovenskimi pisatelji mlajšega rodu, ki življenja niso prikazovali poenostavljeno in ukalupljeno. V svojih zgodnjih novelah in romanih (*Čez sotesko ne prideš*, 1956; *Ne vračaj se sam*, 1959; *In ognji so potemneli*, 1960), je vojno tematiko problematiziral tako, da je v njih vsak lik iskal ali izgubljal svoj in skupni smisel. S tem je dal realistično verističnemu nizanju resničnih dejstev, dogodkov in doživetij pravih, predvsem kmečkih ljudi globljo vsebino, predvsem pri razkrivanju notranjih gibal človeških zgodb. Takšno vsebino je še utrjeval z naslednjimi romani: *Tja in nazaj*, 1962; *Od tu dalje*, 1964; *Upanje*, 1966 in *Onkraj in še dlje*, 1971. Pisatelj je prehajal od enostavnejšega, zelo bralnega realizma, v bolj poglobljene, miselno zahtevnejše in slogovno sodobnejše literarno-umetniške postopke. Vključil se je v preobrazbo slovenskega duhovnega sveta. Čeprav se je približeval sodobnemu dojemanju evropskega človeka, njegovi bivanjski grozi in vrednotenju relativnosti vseh stvari in pojavov, je ob novem občutenju sveta, ob poglobitvi simbolne vsebine, ostal trdno zasidran v svoji Poljanski dolini in v samotah hribovskih ljudi. V njegovi obsežni trilogiji *Žrtve* (1968—1970) je Kavčič ob vsej nadrobni opisnosti in pojmovnem zaledju samosvoj oblikovalec in mislec: ljudem sredi vojnih grozot ostaja le eno — sla po vztrajanju. Z njo, četudi s stotimi obrabi in izgubami, ojekleno pričajo, da se da, najsi smrt kosi vsenaokoli, najti smiselnost človeškega bivanja in dejavnosti ob zaupanju v sočloveka — v družbeno zavezanost — in v življenje. Ljudje so žrtve vojne in zmagovalci nad njo. V trilogiji živi medvojna Poljanska dolina, vendar niso v ospredje tako ali drugače zasukane zgodbe, resnični portreti ali dodelani s pravico pisateljske domišljije, pač pa globlja spoznanja in sporočila o smiselnosti oziroma nesmiselnosti človeške družbe ob velikih prelomih.

Vladimir Kavčič je človek — pisatelj, ki neustrašeno, zavzeto, odgovorno in z zavestjo miže z zravnano hrbtnico vrta v resničnost medčloveških odnosov. Njegov roman *Zapisnik* (1973) je splet stvari in pojavov neizprosne snemanja naličij in odkrivanja tistega, kar je lahko ali pa tudi ne onkraj zunanjega, enkratno površinskega in posamičnega gledanja na dogodek. Spoznavanje globljih zakonitosti življenja se pri pisatelju ni nikoli in nikjer izrodilo v odmišljena gibanja in besedne igre, ampak je izhajalo iz resničnega utripa konkretnih ljudi. Najsi se za hip požene z modernističnim, asociativnim skokom v svet domišljjskih možnosti, kot v